

Izvornik

SENECA

LIBRI DIALOGORUM

De beneficiis. De clementia.

De tranquillitate animi. De otio.

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text>

* * * * *

Bilješke dijelom preuzete iz:

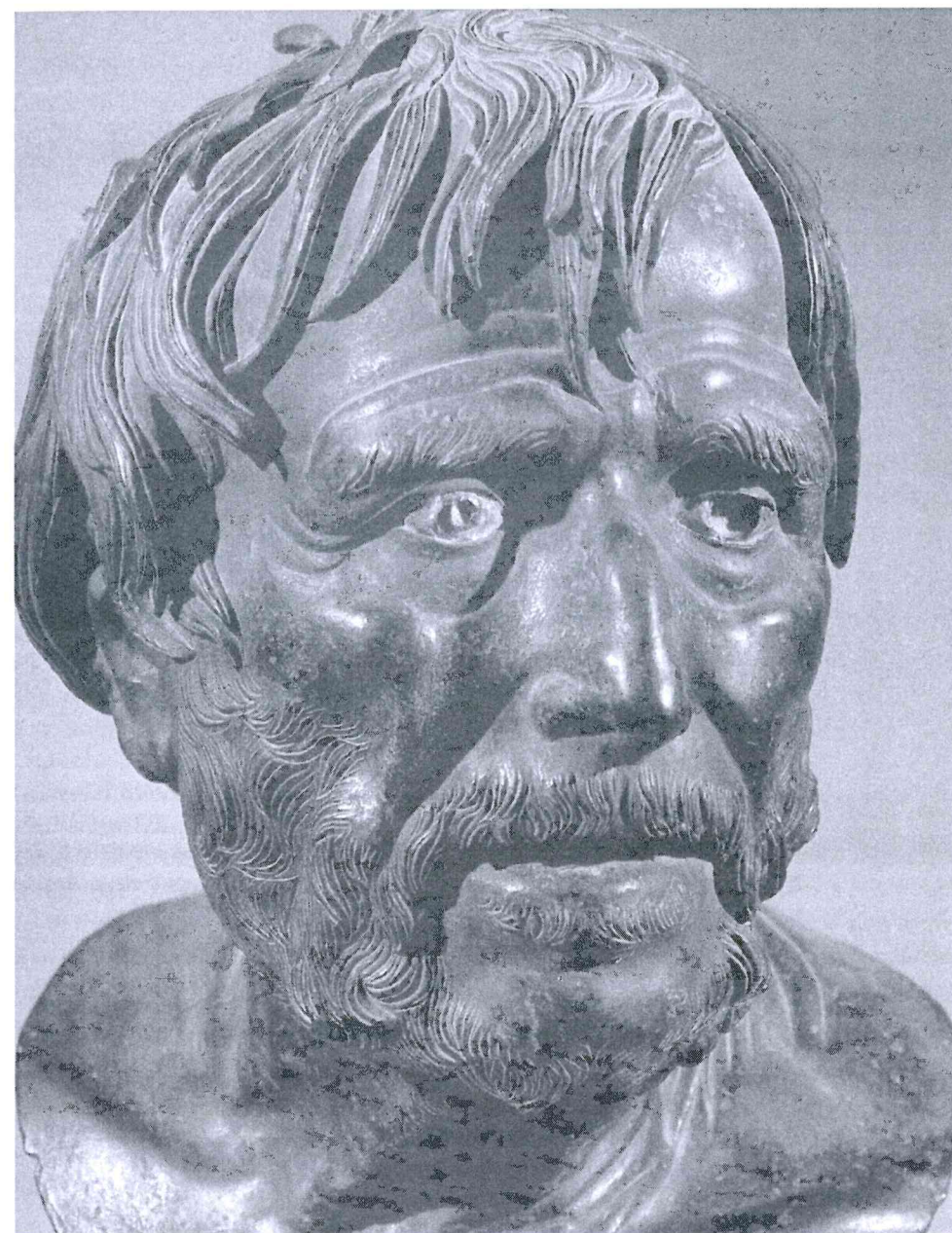
John W. Basore, ed.

Loeb Classical Library, Harvard University Press

*Knjiga je dobila potporu za poticanje književnog stvaralaštva
Ministarstva kulture RH u 2017. godini
te
objavljena uz financijsku potporu Ministarstva znanosti RH.*

© DEMETRA - IZDAVAŠTVO d.o.o., Sortina 1b, Zagreb, i
DEMETRA d.o.o., Zeleni trg 2/XVII, Zagreb
Tel. +385 1 65 22 296, mob. +385 98 93 93 880
E-mail: dimitrije.savic@zg.t-com.hr
www.demetra.hr

ZAGREB (veljača) 2018

Seneka Filozof

LUCIJE ANEJ SENEKA je bio savjetnik cara Klaudija koji je, nakon razdoblja osramoćenosti, postao učitelj budućeg cara Neron. Kada je Neron došao na prijestolje, Seneka je postao njegov glavni savjetnik i nagovarao ga nekoliko godina da dobro upravlja Carstvom. No Neron je postao nestrpljiv od ograničenja i korumpiran moći, i Seneka se povukao u filozofijski izgon i konačno je bio prisiljen počiniti samoubojstvo. Slika Seneke je rimska kopija grčkog izvornika iz drugog stoljeća, pronađena u Herkulaneumu; njezina autentičnost kao portret se osporava.

LUCIJE ANEJ
SENEKA

FILOZOFSKI SPISI

TOM PRVI

O DOBROČINSTVIMA. O BLAGOSTI
O SMIRENOSTI UMA. O DOKOLICI

Preveo Tvrtko Milunović

Priredio D. S.

DEMETRA
*Filosofska biblioteka
Dimitrija Savića*

DEMETRA
FILOSOFSKA BIBLIOTEKA
DIMITRIJA SAVIČA
Svezak 165a

ISBN 978-953-225-208-8 (Cjelina)
ISBN 978-953-225-211-8 (Sv. prvi)

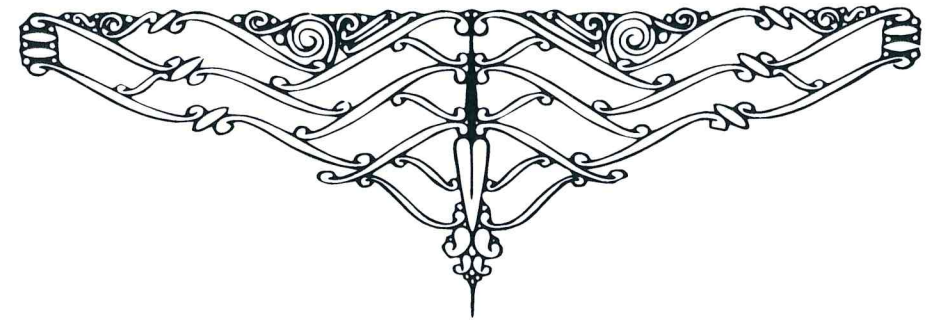
GKR Gradska knjižnica Rijeka	
ID.BR.	1850061768
SIGNATURA	17 SENECA f
UDK	17.0 = 163.42 = 124 1 SENECA = 163.42 = 124
INV.BR.	C 124 122

Korektura
Astrid Milunović

Grafička priprema
MALEKOCI
birotehničke usluge d.o.o.
Trnsko 21e

Tisak i uvez
web2print

Likovna oprema korica
Miroslav Ozmec – EPROMA

SADRŽAJ

Iz predgovora Otta Apelta IX-XIX

DE BENEFICIIS / O DOBROČINSTVIMA

Liber I / Knjiga prva	2/3
Liber II / Knjiga druga	28/29
Liber III / Knjiga treća	72/73
Liber IV / Knjiga četvrta	118/119
Liber V / Knjiga peta	170/171
Liber VI / Knjiga šesta	214/215
Liber VII / Knjiga sedma	268/269

DE CLEMENTIA / O BLAGOSTI

Liber I / Knjiga prva	312/313
Liber II / Knjiga druga	358/359

DE TRANQUILLITATE ANIMI / O SMIRENOSTI UMA

.....	370/371
-------	---------

DE OTIO / O DOKOLICI

.....	424/425
-------	---------

sapientiam pervenire, nisi putassent se pervenisse, nisi quaedam in se dissimulassent, quaedam opertis oculis transiluissent. Non est enim, quod magis aliena iudices adulatione nos perire quam nostra. Quis sibi verum dicere ausus est? Quis non inter laudantium blandientiumque positus greges plurimum tamen sibi ipse adsentatus est? [17] Rogo itaque, si quod habes remedium, quo hanc fluctuationem meam sistas, dignum me putes qui tibi tranquillitatem debeam. Non esse periculosos hos motus animi nec quicquam tumultuosi adferentis scio; ut vera tibi similitudine id, de quo queror, exprimam, non tempestate vexor sed nausea. Detrahe ergo quicquid hoc est mali et succurre in conspectu terrarum laboranti.

- [II] [1] SENECA: Quaero me hercules iam dudum, Serene, ipse tacitus, cui talem adfectum animi similem putem, nec ulli propius admo-verim exemplo quam eorum, qui ex longa et gravi valetudine expliciti motiunculis levibusque interim offensis perstringuntur et, cum reliquias effugerunt, suspicionibus tamen inquietantur medicisque iam sani manum porrigunt et omnem calorem corporis sui calumni-antur. Horum, Serene, non parum sanum est corpus, sed sanitati parum adsuevit; sicut est quidam tremor etiam tranquillī maris, utique cum ex tempestate requievit. [2] Opus est itaque non illis durioribus, quae iam transcucurrimus, ut alicubi obstes tibi, alicubi irascaris, alicubi instes gravis, sed illo, quod ultimum venit, ut fidem tibi habeas et recta ire te via credas, nihil avocatus transversis multorum vesti-giis passim discurrentium, quorundam circa ipsam errantium viam. [3] Quod desideras autem magnum et summum est deoque vicinum, non concuti. Hanc stabilem animi sedem Graeci euthymian vocant, de qua Democriti volumen egregium est; ego tranquillitatem voco. Nec enim imitari et transferre verba ad illorum formam necesse est; res ipsa, de qua agitur, aliquo signanda nomine est, quod appellatio-nis Graecae vim debet habere, non faciem. [4] Ergo quaerimus, quo-modo animus semper aequali secundoque cursu eat propitiusque sibi sit et sua laetus aspiciat et hoc gaudium non interrumpat, sed placido statu maneat nec adtollens se umquam nec deprimens. Id tranquilli-

su mnogi mogli doći do mudrosti da nisu pomislili na to da su već došli, da nisu sakrili neke osobine u svom karakteru i preko nekih prešli zatvo-renih očiju. Zato nema razloga da misliš da je dodvoravanje drugih ljudi za nas pogubnije nego naše vlastito. Tko se usudio samom sebi reći istinu? Tko nije, okružen gomilom onih koji su ga veličali i ulagivali mu se, pola-skao najviše ipak samom sebi? [17] Stoga te molim, ako imaš neki lijek da njime zaustaviš ovo moje lelujanje, da me smatraš dostojnim da ti budem dužnik za spokoj. Znam da ovi duševni nemiri nisu opasni niti da donose išta uznemirujuće; da ti ono na što se žalim izrazim prikladnom metafo-rom, ne muči me oluja, nego morska bolest. Oslobodi me dakle ovog zla kakvo god bilo i pohiti u pomoć patniku koji vidi pred sobom kopno.

- [1] (Seneka:) Pitam se, Herkula mi, već dugo, Serene, sam u tišini, s čime [II] bih usporedio takvo stanje uma, i nikakav prikladniji primjer nisam za njega pronašao od primjera onih koje, oporavljene od dugotrajne i teške bolesti, ponekad pogađaju slabe groznice i laki poremećaji i, kako su izbjegli sve ostalo, ipak su uznemireni sumnjama i sad već zdravi pružaju ruku liječ-nicima te svaku toplinu svoga tijela tumače pogrešno. Tijelo ovih, Serene, nije nezdravo, nego se nedovoljno naviklo na zdravlje: isto kao što i mirno more pokazuje neko talasanje posebno onda kada se sleglo nakon oluje. [2] Stoga ti nisu potrebni oni teži lijekovi kojih smo se već lagano dotakli tako da se ovdje sebi suprotstavljáš, ondje da budeš ljutit na sebe, ovdje opet da strog vršiš na sebe pritisak, nego ti je potreban onaj koji dolazi posljednji na popisu: taj da imaš povjerenja u sebe i da vjeruješ kako ideš pravim putem, nipošto naveden poprečnim tragovima mnogih koji tumaraju posvuda, nekih koji lutaju oko puta samog. [3] To pak što želiš jest nešto veliko, uzvi-šeno i blizu razine boga – biti nepokolebljiv. Grci nazivaju ovo postojano sjedište uma *euthymian*⁴ o čemu postoji izvrsna Demokritova rasprava; ja ga nazivam smirenost: nema potrebe naime oponašati i predstavljati riječi u njihovom grčkom obliku. Ono samo o čemu raspravljamo trebamo ozna-čiti nekim nazivom što bi trebalo imati značenje grčkog naziva, no ne i isti oblik. [4] Mi dakle ispitujeemo kako um uvijek može napredovati ujedna-činim i povoljnim smjerom i može biti sam sebi sklon, kako može rado-sno gledati na ono što ga okružuje i kako da ne prekida ovo veselje nego da ostane u mirnom stanju bez toga da je ikada ushićen i potišten: to će biti

⁴ *εὐθυμία* – spokoj, mir, blaženost, zadovoljstvo (op. prev.)

tas erit. Quomodo ad hanc perveniri possit, in universum quaeramus; sumes tu ex publico remedio quantum voles. [5] Totum interim vitium in medium protrahendum est, ex quo agnoscet quisque partem suam; simul tu intelleges, quanto minus negotii habeas cum fastidio tui quam ii, quos ad professionem speciosam alligatos et sub ingenti titulo laborantis in sua simulatione pudor magis quam voluntas tenet.

[6] Omnes in eadem causa sunt, et hi qui levitate vexantur ac taedio adsiduaque mutatione propositi, quibus semper magis placet quod reliquerunt, et illi, qui marcent et oscitantur. Adice eos, qui non aliter quam quibus difficilis somnus est versant se et hoc atque illo modo componunt, donec quietem lassitudine inveniant. Statum vitae suae reformando subinde in eo novissime manent, in quo illos non mutandi odium sed senectus ad novandum pigra deprendit. Adice et illos, qui non constantiae vitio parum leves sunt sed inertiae, et vivunt non quomodo volunt, sed quomodo coeperunt. [7] Innumerabiles deinceps proprietates sunt sed unus effectus vitii, sibi displicere. Hoc oritur ab intemperie animi et cupiditatibus timidis aut parum prosperis, ubi aut non audent quantum concupiscunt, aut non consequuntur et in spem toti prominent; semper instabiles mobilesque sunt, quod necesse est accidere pendentibus. Ad vota sua omni via tendunt et inhonesta se ac difficilia docent coguntque, et ubi sine praemio labor est, torquet illos irritum dedecus, nec dolent prava se sed frustra voluisse. [8] Tunc illos et paenitentia coepti tenet et incipiendi timor subrepatque illa animi iactatio non invenientis exitum, quia nec imperare cupiditatibus suis nec obsequi possunt, et cunctatio vitae parum se explicantis et inter destituta vota torpentis animi situs. [9] Quae omnia graviora sunt, ubi odio infelicitatis operosae ad otium perfugerunt, ad secreta studia, quae pati non potest animus ad civilia erectus agendique cupidus et natura inquires, parum scilicet in se solaciorum habens; ideo detractis oblectationibus, quas ipsae occupationes discurrentibus praebent, domum, solitudinem, parietes non fert, invitus aspicit se sibi relictum. [10] Hinc illud est taedium et displicentia sui et nusquam residentis animi volutatio et otii

smirenost. Ispitajmo općenito kako se do nje može dospjeti: ti ćeš od sveopćeg lijeka primijeniti koliko te bude volja. [5] U međuvremenu moramo svu slabost izvući na svjetlost dana iz koje će svatko spoznati svoj udio. U isto vrijeme ti ćeš shvatiti koliko imaš manje muke s obezvređivanjem sebe negoli oni koje sputane nekim zvučnim zvanjem i one koji se bore pod tere- tom nekog velikog naziva u njihovom pretvaranju drži više stid nego želja.

[6] Na sve se odnosi isti slučaj, i na ove koje muči ležernost i zamor te neprestana promjena cilja, koje uvijek više zadovoljava ono od čega su odu- stali, i na one koji samo mlitave i postaju lijeni. Njima pridodaj i one koji poput onih koji teško spavaju mijenjaju svoj položaj i pronalaze ga sad ovdje pa ondje dok im počinak ne omogući izmorenost: mijenjajući način svoga života često ostaju najzad pri onome u kojem ih ne zadržava odboj- nost prema promjeni nego starost koja sporo prihvaća uvođenje novina; pri- dodaj i one koji nisu zbog mane nepokolebljivosti nego lijenosti dovoljno žustri i koji ne žive onako kako to žele, nego kako su započeli. [7] Osobine ove bolesti redom su bezbrojne, ali jedna je njezina posljedica – biti sam sa sobom nezadovoljan. Ovo proizlazi iz neobuzdanosti uma i zbog boja- žljivih i neispunjenih želja kada se ljudi ili ne usude koliko priželjkuju ili ne postižu i posve ovise o nadi: oni su uvijek nestabilni i prevrtljivi – što je nužno da se dogodi onima koji žive u neizvjesnosti. Strema na svaki način svojim željama te se uče i primoravaju na nečasne i teške stvari i ondje gdje njihov trud nije nagrađen muči ih jalova sramota i ne žale što su poželjeli krivo, nego što su poželjeli uzalud. [8] Njih tada obuzima osjećaj kaja- nja za ono što su započeli i strah od novog početka te im se prikrada onaj duševni nemir koji ne pronalazi izlaz jer ne mogu niti vladati niti poko- ravati se svojim željama, neodlučnost u životu koji se nedovoljno razvija i stanje uma koji usred iznevjerenih očekivanja postaje nedjelotvoran. [9] Sve to biva otežavajuće kada su zbog mržnje na neuspjeh, kupljen visokom cijenom, prebjegli razonodi i studijima u osami koje su umu nesnošljive, samom po sebi usmjerenom na javne poslove, željnog djelovanja i po pri- rodi nemirnog, umu koji u sebi zasigurno pronalazi premalo zadovolj- stva; zato kada je lišen užitaka koje pružaju same djelatnosti onima koji u svojim poslovima trčkaraju na sve strane ne može podnijeti kuću, osamu, zidove prostorije, nerado uvida da je prepušten sam sebi. [10] Odatle pro-

sui tristis atque aegra patientia; utique ubi causas fateri pudet et tormenta introsus egit verecundia, in angusto inclusae cupiditates sine exitu se ipsae strangulant. Inde maeror marcorque et mille fluctus mentis incertae, quam spes inchoatae suspensam habent, deploratae tristem; inde ille adfectus otium suum detestantium querentiumque nihil ipsos habere, quod agant et alienis incrementis inimicissima invidia. Alit enim livorem infelix inertia et omnes destrui cupiunt, quia se non potuere provehere; [11] ex hac deinde aversatione alienorum processuum et suorum desperatione obirascens fortunae animus et de saeculo querens et in angulos se retrahens et poenae incubans suae, dum illum taedet sui pigetque. Natura enim humanus animus agilis est et pronus ad motus. Grata omnis illi excitandi se abstrahendique materia est, gratior pessimis quibusque ingeniis, quae occupationibus libenter deteruntur. Ut ulcera quaedam nocituras manus adpetunt et tactu gaudent, et foedam corporum scabiem delectat quicquid exasperat, non aliter dixerim his mentibus, in quas cupiditates velut mala ulcera eruperunt, voluptati esse laborem vexationemque. [12] Sunt enim quaedam, quae corpus quoque nostrum cum quodam dolore delectent, ut versare se et mutare nondum fessum latus, et alio atque alio positu ventilari. Qualis ille Homericus Achilles est, modo pronus, modo supinus, in varios habitus se ipse componens, quod proprium aegri est, nihil diu pati et mutationibus ut remediis uti. [13] Inde peregrinationes suscipiuntur vagae et invia litora pererrantur et modo mari se modo terra experitur semper praesentibus infesta levitas. "Nunc Campaniam petamus." Iam delicata fastidio sunt: "Inculca videantur, Bruttios et Lucaniae saltus persequamur." Aliquid tamen inter deserta amoeni requiritur, in quo luxuriosi oculi longo locorum horrentium squalore releventur: "Tarentum petatur laudatusque portus et hiberna caeli mitioris et regio vel antiquae satis opulenta turbae."

nigdje ne pronalazi mir, tužna i mukotrpnna snošljivost svoga nedjelovanja. U svakom slučaju kada je nekoga stid priznati razloge tog stanja i kada ga sram navede da potisne svoje muke u sebe, želje ograničene uskim prostorom odakle nema izlaza guše same sebe. Odatle proizlaze žalost, malaksalost i na tisuće nemira neodlučnog uma. Njegove ga zasnovane nade drže u neizvjesnosti, a one izgubljene zadaju mu tugu. Odatle proizlazi onaj osjećaj kod ljudi koji mrze svoje slobodno vrijeme i koji se žale da nemaju ništa čime bi bili zauzeti i ona najgorča zavist zbog napredovanja drugih: jer njihova nesretna lijenost potiče jal i žele da svi propadnu jer oni sami sebe nisu mogli promaknuti. [11] Iz ovog potom zazora prema uspjesima drugih i očajavanja nad vlastitim njihov um postaje ljutit na sudbinu i žali se na doba u kojem živi, povlači se u skrovišta mjesta te prijanja uz svoju patnju dok ne osjeti gadljivost i mrskost prema samome sebi. Jer po prirodi je ljudski um djelotvoran i sklon pokretima. Svaka prigoda da ga se potakne i zabavi njemu je dobrodošla, a još je draža svim onim najgorim naravima koje se rado izmaraju djelovanjem: kao što neki čirevi žude za rukama koje će ih povrijediti i vesele se kad ih se dotakne, a prljavi svrbež tijela raduje sve što ga god ogrebe, isto bih tako rekao da ovim umovima po kojima su se proširile želje poput opakih čireva radost predstavljaju muka i tegoba. [12] Postoji naime nešto što pričinja zadovoljstvo i našem tijelu uz određenu bol, kao na primjer okretati se i mijenjati stranu koja još nije izmorena te mijenjajući jedan i drugi položaj hladiti se: kao što je onaj Homerov Ahilej, sad ležući potrbuške, sad na leđima,⁵ stavljajući se u različite položaje i, što je osobina bolesnog čovjeka, ništa dugo ne trpjeti i koristiti se promjenama kao lijekovima. [13] Odatle se poduzimaju putovanja bez cilja i lutanja po dalekim obalama, i sad na moru, sad na kopnu sebe na kušnju stavlja promjenjiva čovjekova narav uvijek nesklona trenutnim okolnostima. "Sada krenimo za Kampaniju", kažu. Sad nas više ne zadovoljavaju fine stvari: "Moramo vidjeti neobrađene krajeve, pođimo klancima Bruttija i Lukanije." Ipak među ovim pustošima traži se nešto ugodno da bi se naše raskošne oči mogle okrijepiti od velike osame ovih divljih prostranstava: "Pođimo u Tarent i njegovu slavnu luku te zimovalište blaže klime, područje štoviše dovoljno bogato za mnoštvo ljudi i u starini." Sada usmje-

⁵ Očita aluzija na Homerov opis nemirnog Ahileja pogođenog viješću o smrti njegovog voljenog Patrokla, *Iliad.* xxiv. 9 sqq. *Τῶν μιν νησκόμενος θαλερὸν κατὰ δάκρυον εἶβεν, ἄλλοτ'*

Nimis diu a plausu et fragore aures vacaverunt, iuvat iam et humano sanguine frui: "Iam flectamus cursum ad urbem." [14] Aliud ex alio iter suscipitur et spectacula spectaculis mutantur. Ut ait Lucretius:

Hoc se quisque modo semper fugit.

Sed quid prodest, si non effugit? Sequitur se ipse et urget gravissimus comes. [15] Itaque scire debemus non locorum vitium esse quo laboramus, sed nostrum; infirmi sumus ad omne tolerandum, nec laboris patientes nec voluptatis nec nostri nec ullius rei diutius. Hoc quosdam egit ad mortem, quod proposita saepe mutando in eadem revolvebantur et non reliquerant novitati locum. Fastidio esse illis coepit vita et ipse mundus, et subit illud tabidarum deliciarum: "Quousque eadem?"

- [III] [1] Adversus hoc taedium quo auxilio putem utendum quaeris. Optimum erat, ut ait Athenodorus, actione rerum et rei publicae tractatione et officiis civilibus se detinere. Nam ut quidam sole atque exercitatione et cura corporis diem educunt athleticque longe utilissimum est lacertos suos roburque, cui se uni dicaverunt, maiore temporis parte nutrire, ita vobis animum ad rerum civilium certamen parantibus in opere esse uno longe pulcherrimum est. Nam cum utilem se efficere civibus mortalibusque propositum habeat, simul et exercetur et proficit, qui in mediis se officiis posuit communia privataque pro facultate administrans. [2] "Sed quia in hac," inquit, "tam insana hominum ambitione tot calumniatoribus in deterius recta torquentibus parum tuta simplicitas est et plus futurum semper est quod obstet quam quod succedat, a foro quidem et publico recedendum est, sed habet ubi se etiam in privato laxè explicet magnus animus; nec ut leonum animaliumque impetus caveis coercetur, sic hominum, quorum maximae in seducto actiones sunt. [3] Ita tamen delituerit, ut ubicumque otium suum absconderit, prodesse velit singulis universisque ingenio, voce, consilio. Nec enim is solus rei publicae prodest, qui candidatos extrahit et tuetur reos et de pace belloque cen-

rimo korake ka Rimu; previše dugo naše uši nisu čule pljesak i štropot, bilo bi ugodno sada uživati i u ljudskoj krvi." [14] Jedan put slijedi za drugim i prizore smjenjuju drugi prizori. Kako kaže Lukrecije:

*Na ovaj svatko način uvijek od sebe bježi.*⁶

Ali što mu koristi ako ne bježi? Sam slijedi sebe i progoni kao najnepodnošljiviji pratitelj. [15] Zato moramo znati da to gdje mi podnosimo teškoće nije krivica mjesta, već naša: slabi smo za sve što treba trpjeti i ne podnosimo muku niti užitak, niti sami sebe, niti išta dugotrajnije. Ovo je neke nagnalo u smrt jer često mijenjajući svoje ciljeve vraćali su se uvijek istima i nisu bili ostavili mjesto za novo: osjetili su gađenje prema životu i samome svijetu te im nakon zadovoljstva koja su im dojadila nadode ona pomisao: "Dokle opet isto?"

- [1] Pitaš me koje pomoćno sredstvo mislim da treba primijeniti protiv [III] ove dosade. Najbolje bi bilo, kako kaže Atenodor, baviti se praktičnim stvarima, radom u državnoj službi i građanskim dužnostima. Jer kao što neki provode dan na suncu i u vježbanju te u brizi za svoje tijelo, a sportašima je daleko najkorisnije veći dio vremena njegovati svoje mišiće i snagu, čemu su se jedinom posvetili, tako je i vama koji pripremate um za borbu u političkom životu daleko najpoželjnije biti zauzet jednim zadatkom. Jer budući da čovjek ima za cilj postati koristan građanima i svim ljudima, u isto vrijeme se uvježbava i koristi im kada je zadubljen u poslove, služeći najbolje što može zajedničkim i osobnim interesima građana. [2] "No", nastavlja on, "jer u ovojolikoj ludoj ljudskoj taštini uz toliko sitničavih kritičara koji izokreću ono što je pravilno na gore jednostavnost nije dovoljno sigurna i više će uvijek vjerojatno biti onoga što sputava nego onoga što pomaže, trebamo se zasigurno povući s trga i iz javnog života, no veliki um ima mogućnost da se razvije slobodno i u privatnom životu; kao što nagon kod lavova i divljih životinja sputavaju njihovi kavezi, kod ljudi to nije slučaj čije su aktivnosti najveće u osami. [3] Ipak neka se povuče na taj način da gdje god bude prikrivao svoje slobodno vrijeme poželi biti na korist pojedincima i svim ljudima svojim umom, glasom, savjetom; jer državi ne koristi niti sam onaj koji predlaže kandidate i brani optužene te razmatra o ratu i miru, već

temporis impensa invenerunt, quomodo aeterni fierent, et ad immortalitatem moriendo venerunt.

[XVII] [1] Est et illa sollicitudinum non mediocris materia, si te anxie componas nec ullis simpliciter ostendas, qualis multorum vita est, ficta, ostentationi parata; torquet enim adsidua observatio sui et deprendi aliter ac solet metuit. Nec umquam cura solvimur, ubi totiens nos aestimari putamus quotiens aspici; nam et multa incidunt, quae invitos denudent, et, ut bene cedat tanta sui diligentia, non tamen iucunda vita aut segura est semper sub persona viventium. [2] At illa quantum habet voluptatis sincera et per se inornata simplicitas, nihil obtendens moribus suis! Subit tamen et haec vita contemptus periculum, si omnia omnibus patent; sunt enim qui fastidiant quicquid propius adierunt. Sed nec virtuti periculum est, ne admota oculis revilesceat, et satius est simplicitate contemni quam perpetua simulatione torqueri. Modum tamen rei adhibeamus; multum interest, simpliciter vivas an neglegenter. [3] Multum et in se recedendum est; conversatio enim dissimilium bene composita disturbat et renovat adfectus et quicquid imbecillum in animo nec percuratum est exulcerat. Miscenda tamen ista et alternanda sunt, solitudo et frequentia. Illa nobis faciet hominum desiderium, haec nostri, et erit altera alterius remedium; odium turbae sanabit solitudo, taedium solitudinis turba. [4] Nec in eadem intentione aequaliter retinenda mens est, sed ad iocos devocanda. Cum puerulis Socrates ludere non erubescibat, et Cato vino laxabat animum curis publicis fatigatum, et Scipio triumphale illud ac militare corpus movebat ad numeros, non molliter se infringens, ut nunc mos est etiam incessu ipso ultra muliebre mollium fluentibus, sed ut antiqui illi viri solebant inter lusum ac festa tempora virilem in modum tripudiare, non facturi detrimentum, etiam si ab hostibus suis spectarentur. [5] Danda est animis remissio; meliores acioresque requieti surgent. Ut fertilibus agris non est imperandum – cito enim illos exhauriet numquam intermissa fecunditas –, ita ani-

ranjava vlastite rane? Svi su oni uz mali utrošak svog vremena otkrili način kako da postanu besmrtni i umirući stekli su besmrtnost.

[1] I ovo drugo ne predstavlja baš zanemariv razlog za tjeskobe – ako bi se pažljivo pretvarao i ne bi se nikome pokazivao u prirodnom izdanju na način mnogih koji žive lažnim životom spremnim na glumu; jer stalno promatranje sebe za čovjeka postaje muka i on se boji da ne bude uhvaćen da radi nešto protivno svojim uobičajenim navikama. I nikada se ne možemo riješiti brige kada pomišljamo da nas se toliko puta procjenjuje koliko nas se puta promatra; mnogo se naime toga događa što ljude razotkriva protiv njihove volje i, premda je tolika briga za samog sebe uspješna, ipak život onih koji uvijek žive pod maskom nije ugodan niti bezbrižan. [2] A koliko ima radosti u onoj čistoj jednostavnosti, samoj po sebi neuljepšanoj i koja ne skriva nijedan dio svojih manira! Ipak i ovakav se život izlaže opasnosti od prezira ako je svima sve dostupno; jer ima ljudi koji preziru sve što su god поближе upoznali. No ne postoji opasnost za vrlinu da ne izgubi na vrijednosti ako je se približi našim očima i bolje je da nas preziru zbog jednostavnosti nego da snosimo teret neprestanog licemjerja. Ipak trebali bismo imati mjeru po tom pitanju: postoji velika razlika živiš li jednostavno ili nemarno. [3] Moramo se i mnogo puta povući u sebe; bliskost naime s ljudima različitog karaktera razara sve što smo dobro napravili i potiče strasti te pogoršava svaku slabost u umu koja nije potpuno izliječena. Ipak dvije stvari treba spajati i smjenjivati – samoću i velik broj ljudi: ova prva će u nama pobuditi čežnju za ljudima, a ova druga za nama samima i poslužiti će jedna kao lijek za onu drugu; samoća će nam izliječiti odbojnost prema mnoštvu ljudi, a mnoštvo ljudi našu zasićenost samoćom. [4] Um ne smijemo stalno držati u istoj napetosti već ga moramo opustiti uz razonodu. Sokrat se nije stidio igrati se sa malom djecom i Katon je vinom opuštao um izmoren brigama za državu, Scipion je ono svoje trijumfalno i vojno biće prepuštao ritmovima glazbe ne zauzimajući stav pun nježnosti kako je sada u modi onima koji lelujaju pri samom hodu pokazujući tako veću mekoputnost od žena nego onako kako su obično oni naši stari junaci muževno poskakivali za vrijeme sporta i u vrijeme blagdana, ne namjeravajući gubiti svoje dostojanstvo i ako bi ih promatrali njihovi neprijatelji. [5] Umu treba dati da se opusti: nakon odmora postat će bolji i prodorniji. Kako ne smijemo iznuđivati usjeve iz polja koja su nam rodna – jer će ih njihova plodnost ako nemaju odmora ubrzo iscrpiti –, tako će stalni rad slomiti zanos

luti et remissi; nascitur ex assiduitate laborum animorum hebetatio quaedam et languor. [6] Nec ad hoc tanta hominum cupiditas tenderet, nisi naturalem quandam voluptatem haberet lusus iocusque, quorum frequens usus omne animis pondus omnemque vim eripiet; nam et somnus refectioni necessarius est, hunc tamen si per diem noctemque continues, mors erit. Multum interest, remittas ali- quid an solvas! [7] Legum conditores festos instituerunt dies, ut ad hilaritatem homines publice cogherentur, tamquam necessarium laboribus interponentes temperamentum; et magni, ut dixi, viri quidam sibi menstruas certis diebus ferias dabant, quidam nullum non diem inter otium et curas dividebant. Qualem Pollionem Asinium oratorem magnum meminimus, quem nulla res ultra decumam detinuit; ne epistulas quidem post eam horam legebat, ne quid novae curae nasceretur, sed totius diei lassitudinem duabus illis horis ponebat. Quidam medio die interiunxerunt et in postmeridianas horas aliquid levioris operae distulerunt. Maiores quoque nostri novam relationem post horam decumam in senatu fieri vetabant. Miles vigilias dividit, et nox immunis est ab expeditione redeuntium. [8] Indulgendum est animo dandumque subinde otium, quod alimenti ac virium loco sit. Et in ambulationibus apertis vagandum, ut caelo libero et multo spiritu augeat attollatque se animus; aliquando vectatio iterque et mutata regio vigorem dabunt convictusque et liberalior potio. Non numquam et usque ad ebrietatem veniendum, non ut mergat nos, sed ut deprimat; eluit enim curas et ab imo animum movet et ut morbis quibusdam ita tristitiae medetur; Liberque non ob licentiam linguae dictus est inventor vini, sed quia liberat servitio curarum animum et adserit vegetatque et audaciorem in omnis conatus facit. [9] Sed ut libertatis ita vini salubris moderatio est. Solonem Arcesilanque indulsisse vino credunt, Catoni ebrietas obiecta est; facilius efficiet, quisquis obiecit ei, crimen honestum quam turpem Catonem. Sed nec saepe faciendum est, ne animus malam consuetudinem ducat,

našeg uma, a snagu će povratiti nakon malo odmora i opuštanja; neprekidni umni napor stvaraju u umu neku zatupljenost i mlitavost. [6] Ne bi u tom smjeru težile tolike želje ljudi kad sport i zabava ne bi donosile neku prirodnu vrstu užitka; ali njihova česta upotreba oduzet će umu svu njegovu jačinu i svu snagu: jer i san je potreban za okrijepu, no ako bi ga produljivao i po danu i po noći, postat će smrt. Velika je razlika u tome olabaviš li nešto ili to posve razriješiš. [7] Donosioci naših zakona uveli su dane blagdana kako bi se ljude javno primoravalo da budu radosni dajući tako reći teškoćama onu nužnu pravu mjeru. I neki su veliki ljudi, kako rekoh, određene dane u mjesecu sebi uzimali za odmor, a neki su svaki dan dijelili na vrijeme za razonodu i vrijeme za poslove: sjećam se da je takav bio Azinije Polion, veliki govornik, koji nije bio zauzet nikakvim poslom nakon desetog sata. Poslije tog sata nije čitao niti pisma da mu ne bi davala razlog za neku novu brigu već se u ta dva sata rješavao umora od čitavog dana. Neki su otpočinuli u podne i neki su lagani posao odgodili za poslijepodneve sate. I naši su preci zabranjivali da se u senatu iza desetog sata uvodi novi dnevni red. Vojnik dijeli satove svoje noćne straže i noć onih koji su se upravo vratili iz vojnog pohoda protječe bez ratne obveze. [8] Moramo svom umu povlađivati i s vremena na vrijeme priuštiti mu odmor da mu posluži kao hrana i fizička snaga. Morali bismo i šetati na otvorenom kako bi nam se um osnažio i postao poletan na svježem zraku i mnogo disao. Ponekad će mu snagu dati vožnja u kočiji, putovanje i promjena okoline te druženje i malo obilnije piće. Ponekad moramo doći i do stanja opijenosti, ne da se u njoj utopimo, nego da nas samo obuzme; jer piće tjera u zaborav brige i um pobuđuje iz dubine te liječi kako neke bolesti tako i tugu. I izumitelj vina nisu nazvali Liber²⁷ na osnovu slobode koju daje govoru, već zbog toga što um oslobađa robovanja brigama, daje mu samostalnost i oživljava ga te ga čini odvažnijim prema svemu što pokušava. [9] Ali kako i kod slobode tako i kod vina umjerenost je korisna. Vjeruje se da su Solon i Arcezilaj bili skloni vinu, Katonu su prigovorili zbog pijanstva: tko mu god na tome prigovara lakše će doći do zaključka da je pijanstvo častan čin nego da je Katon nečastan. Ali ne smijemo to raditi često da nam um ne bi stvo-

²⁷ Tj. Odriješitelj; Liber (Bacchus) je ovdje ekvivalent grčkom imenu Lyaeus (λύω – odriješiti).

et aliquando tamen in exultationem libertatemque extrahendus tristisque sobrietas removenda paulisper. [10] Nam sive Graeco poetae credimus 'aliquando et insanire iucundum est,' sive Platoni 'frustra poeticas fores compos sui pepulit,' sive Aristoteli 'nullum magnum ingenium sine mixtura dementiae fuit': non potest grande aliquid et super ceteros loqui nisi mota mens. [11] Cum vulgaria et solita contempsit instinctuque sacro surrexit excelsior, tunc demum aliquid cecinit grandius ore mortali. Non potest sublime quicquam et in arduo positum contingere, quam diu apud se est; desciscat oportet a solito et efferatur et mordeat frenos et rectorem rapiat suum eoque ferat, quo per se timuisset escendere.

[12] Habes, Serene carissime, quae possint tranquillitatem tueri, quae restituere, quae subrepentibus vitiis resistant. Illud tamen scito, nihil horum satis esse validum rem imbecillam servantibus, nisi intenta et adsidua cura circumit animum labentem.

rio lošu naviku, no ponekad ga ipak treba potaknuti na radost i slobodu te nakratko odbaciti sumornu trezvenost. [10] Naime bilo da vjerujemo grčkom²⁸ pjesniku da "ponekad je i ludovati milo", bilo Platonu da "onaj koji vlada svojim postupcima uzalud pokuca na vrata pjesništva", bilo Aristotelu da "nijedan veliki um nije postojao bez neke primjese ludila": um se ne može izražavati o nečemu uzvišenom i iznad razine drugih ako nema jak poticaj. [11] Kada je odbacio ono općenito i uobičajeno te se božanskim nadahnućem uzdigao uzvišen tada je napokon ispjevao nešto preuzvišeno za usta smrtnika. Dokle je god prepušten samome sebi ne može dotaći ništa što je visoko i čemu je teško pristupiti: mora se udaljiti od uobičajene staze, uzdići u visinu, pregristi uzde, povući svog kočijaša i povesti ga onamo kamo bi se sam po sebi bojao uspeti.

[12] Sada, najdraži moj Serene, znaš što može očuvati smirenost uma, što nam je može vratiti, što se sve može manama koje joj se prikradaju neopaženo suprotstaviti; ipak budi siguran u to da ništa od svega ovoga nije dovoljno jako za nas koji čuvamo tako krhko dobro ako pozorna i neprestana briga ne nadzire naš um.

²⁸ Grčka misao očuvana kod Menandra kao *συμμανῆναι δ' ἐνία δαί* (Frag. 421Kock);